

Vorbereiding op de rol van academische leerkracht: Van klassenobservaties tot analyses van bestuursdata

Auteurs: Jan Baan
Chevy van Dorresteyn
Bente van Nes

Kernwoorden: academische leerkrachten
primair onderwijs
basisschoolleerkrachten
duurzame inzetbaarheid
onderzoeksmatig werken

Samenvatting

Hoewel academische leerkrachten inmiddels vijftien jaar deel uitmaken van het basisonderwijs, leeft in het werkveld nog veel onduidelijkheid over hun meerwaarde. Terwijl zij naast het lesgeven graag bijdragen aan onderwijsontwikkeling en beleidsvraagstukken, ervaren velen dat hun kennis en vaardigheden in de praktijk onvoldoende worden benut. Dit heeft tot gevolg dat veel academische leerkrachten het onderwijs verlaten. De Universitaire Pabo van de Vrije Universiteit bereidt studenten voor op hun rol als academische leerkracht via een vierjarige integratieleerlijn, waarin studenten theoretische kennis en de onderwijspraktijk integreren. In het afsluitende vak Onderzoek in de Onderwijspraktijk voeren studenten, in opdracht van schoolbesturen, wetenschappelijk (praktijk) onderzoek uit op basis van een praktijkgestuurde vraag. Daarnaast reflecteren zij op hun (beoogde) rol als academische leerkracht. Voor dit artikel zijn drie databronnen gebruikt om te reflecteren op dit proces: individuele reflecties van bijna afgestudeerde studenten, interviews met alumni die recent zijn gestart in het werkveld en interviews met schoolbestuurders. Uit deze data blijkt een duidelijke discrepantie tussen verwachtingen en praktijkervaringen. Studenten voelen zich tijdens de opleiding steeds competent in het vertalen van wetenschappelijke kennis, analyseren van data en kritisch kijken naar onderwijs. Alumni herkennen die meerwaarde, maar merken dat deze vooral in de eigen klas tot uiting komt. Structurele ruimte, taakafspraken en erkenning voor bredere academische rollen blijken beperkt, mede door formatiedruk en onduidelijk of ontbrekend beleid. Het onderzoek laat zien dat een betere aansluiting nodig is tussen opleiding en de mogelijkheden in de praktijk om academische leerkrachten duurzaam te behouden en hun expertise ten volle te benutten.

Inleiding

Ondanks dat de eerste lichting van de Universitaire Pabo (UP) inmiddels vijftien jaar geleden afgestudeerd is, zien we dat er nog geen sprake is van een duidelijke positionering voor deze leerkrachten. Recent onderzoek met data van het CBS laat zien dat basisschoolleerkrachten met een universitair diploma anderhalf keer zo'n grote kans hebben om de onderwijssector te verlaten (Wolf et al., 2024). Veel academische leerkrachten blijken vroegtijdig het beroep te verlaten omdat hun kennis en vaardigheden naar eigen zeggen onvoldoende benut worden (Coenen et al., 2021). Daarmee is niet gezegd dat academische leerkrachten zich na hun studie al volledig bekwaam achten op didactisch en pedagogisch vlak (Doolaard et al., 2018), een misvatting die in de praktijk nog wel eens leeft. Ook academische leerkrachten hebben behoefte aan ondersteuning tijdens de inductie op dit vlak. In lijn met bestaande literatuur (Den Brok et al., 2017) is een substantiële groep onderwijsprofessionals van mening dat de inductiefase vooral is voor de ontwikkeling van de lesgevende vaardigheden; andere taken en rollen zouden vooral afleidend werken tijdens de inductie. Academische leerkrachten nemen daarentegen bovengemiddeld graag andersoortige taken op zich, zoals methodeontwikkeling, beleidsevaluatie en bestuurstaken, ook in vroege carrièrestadia (Baan et al., 2021; Van den Bergh et al., 2017). Voor het behoud van academische leerkrachten is het van belang dat in deze behoeftes wordt voorzien. Om studenten voor te bereiden op de rol van *academische* leerkracht is binnen de Universitaire Pabo van de Vrije Universiteit Amsterdam (PA2) een vierjarige leerlijn ontwikkeld waarin studenten stapsgewijs steeds nadrukkelijker een rol als academische leerkracht op zich nemen. Zij doen dit door verschillende vormen van onderzoeksmatig werken toe te passen in en met de praktijk, van kleine klasobservaties tot het aanpakken van bestuursvraagstukken. Als sluitstuk van deze integratieleerlijn wordt in het vierde en laatste jaar het vak *Onderzoek in de Onderwijspraktijk* aangeboden. In dit vak worden UP'ers in groepen van drie à vier studenten geconsulteerd door een schoolbestuur. In het voortraject hebben de auteurs, in hun rol als vakcoördinatoren, een globaal thema afgestemd vanuit de behoeften van de deelnemende schoolbesturen. Denk hierbij aan onderwerpen als de invoer van de doorstroomtoets, sociale veiligheid en teruglopende rekenresultaten. Schoolbesturen leveren een dataset aan, waarna studenten een definitieve onderzoeksvraag vaststellen in samenwerking met het bestuur. Vervolgens voeren de studenten het onderzoek uit en presenteren de resultaten aan het schoolbestuur. Het maatschappelijke belang van het vraagstuk is ook belangrijk. Zo verdiepen studenten zich bij een onderwerp als de doorstroomtoets in normatieve vragen op het gebied van kansengelijkheid en de voor- en nadelen van toetsing. Tevens schrijven ze een individuele reflectie waarbij ze terugblikken op het gevolgde curriculum en specifiek focussen op hun rol in het groepsproces bij de hierboven beschreven consultancyopdracht. Hierbij leggen ze de relatie met hun (toekomstige) rol als academische leerkracht. Dit vak bereidt hen tevens voor op de scriptie waarin ze individueel onderzoek doen in hun eigen stageschool. Dit artikel bevat de reflecties van de auteurs op basis van het aangeboden curriculum met een focus op het hierboven beschreven vak. Hiervoor vergelijken wij twee databronnen: 1) de individuele reflecties van bijna afgestudeerde UP'ers waarin zij terugblikken op het curriculum en vooruitkijken naar hun verwachtingen van de praktijk (studenten hebben toestemming gegeven om deze data als onderzoeksdata te gebruiken) en 2) interviews met tien alumni die net gestart zijn als academische leerkracht. Er lijkt hierbij sprake te zijn van een discrepantie tussen de verwachtingen van de geïnterviewde studenten en de praktijkervaringen van de geïnterviewde alumni. Aanvullende interviews met zes schoolbestuurders geven daarbij mogelijke verklaringen voor de hardnekkigheid van deze discrepantie, ook na al die jaren.

Wat hebben UP'ers geleerd in de vakken van de integratieleerlijn in relatie tot hun toekomstige rol als academische leerkracht?

De vier integratievakken binnen de opleiding gaven studenten veel handvatten om hun rol als academische leerkracht vorm te geven. Een terugkerend thema is dat zij leerden wetenschappelijke kennis te vertalen naar de praktijk (en vice versa). Zo noemen meerdere studenten dat zij dankzij Integreren door te observeren (eerstejaars vak) systematisch en objectief hebben leren kijken naar leerlingen. Dit gaf hen niet alleen inzicht in gedrag, maar ook bewustzijn over hoe verwachtingen en vooroordelen hun handelen kunnen beïnvloeden. Tijdens *Interpretaties van Goed Onderwijs* (tweedejaars vak) leerden studenten de onderwijsvisie te analyseren. Een student gaf aan nu "ervan bewust te zijn dat je als leerkracht een visie op onderwijs ontwikkelt en dit is van belang bij het vinden van een passende werkplek". Over het interventieonderzoek in Omgaan met individuele verschillen (derdejaars vak) schreef een student: *"Vroeger had ik een leerling bestempeld als 'gewoon vervelend' maar door de inhoudelijke vakken wist ik dat er bepaalde oorzaken binnen en/of buiten het kind zouden kunnen zijn voor dit gedrag."* Tot slot leerden studenten bij *Onderzoek in de Onderwijspraktijk* (vierdejaars vak) hoeveel en welke soorten data aanwezig zijn binnen scholen. Studenten leerden deze data te analyseren en betekenis te geven. Over de waarde van dergelijke analyses schreef een student: *"Het is dus belangrijk om iemand binnen de school of stichting te hebben die deze informatie kan vertalen naar de invloed op de praktijk."*

Naast het ontwikkelen van praktische vaardigheden, hielpen de vakken in de integratieleerlijn om hun zelfvertrouwen te vergroten. Waar studenten in het eerste jaar nog zoekende waren naar hun rol als academische leerkracht, voelden ze zich gaandeweg steeds vrijer om hun wetenschappelijke kennis te delen in teams. Eén student merkte op: *"Door goed voorbereid te zijn tijdens vergaderingen en in kleine groepen te oefenen kan ik zelfvertrouwen opbouwen in het praten over onderwijs."* Wel geven sommigen aan handvatten te missen om anderen effectief mee te nemen in hun kennis en vaardigheden. Het leren enthousiasmeren van collega's en het ontwikkelen van leiderschap zien zij daarom als belangrijke ontwikkelpunten tijdens de start van hun loopbaan als academische leerkracht.

Hoe zien UP'ers hun rol als academische leerkracht in de toekomst?

Studenten schetsen een toekomst waarin zij hun academische vaardigheden willen inzetten om het onderwijs te verbeteren, zowel in de klas als op school- of beleidsniveau. Velen zien zichzelf als onderzoekende leerkracht die systematisch het eigen handelen evalueert en bijvoorbeeld collega's helpt bij het opzetten, uitvoeren en analyseren van interventies. Sommigen ambiëren daarnaast een coördinerende functie, zoals reken- of taalcoördinator, waarbij hun kennis kan bijdragen aan duurzame kwaliteitsverbetering. Ook de rol van intern begeleider of orthopedagoog wordt vaak genoemd in de reflecties, omdat dit hen de kans biedt zich te richten op leerlingen die extra zorg of uitdaging nodig hebben. In de reflecties op hun rol binnen de groepsopdracht beschrijven studenten zichzelf als "leider", "advocaat van de duivel" of "arbiter die zorgt dat iedereen gehoord wordt". Deze ervaringen helpen hen te zien hoe zij teams kunnen versterken. Sommige studenten hebben dan ook al een heel duidelijk beeld van hoe zij dit willen bereiken:

Als ik ben afgestudeerd blijf ik de praktijk en theorie verbinden. Dit ben ik onder andere van plan door het deelnemen aan een [professionele leergemeenschap] en door een school uit te kiezen die mij hiervoor de ruimte biedt. Uit ervaringen van collega's weet ik wel dat hier direct mee starten makkelijker is, omdat je dan al snel nieuwe ervaringen opdoet en dat het lesgeven en onderzoeken naast elkaar dan ook de norm is. Ik verwacht hier verder een leidende functie in te nemen. Ik bevat bepaalde eigenschappen die

goed aansluiten bij leiderschap. Ik kan goed beslissingen nemen, de rest meenemen in ideeën en heb er geen moeite mee om de leiding te nemen in een gesprek. Dit heb ik ook toegepast in ons groepsproject.

Wat zijn de ervaringen van alumni met betrekking tot hun rol als academische leerkracht in de school?

De geïnterviewde alumni zien hun meerwaarde vooral in hun onderzoekende houding en analytisch denkvermogen: *"Je denkt wat analytischer [...] er is best veel data in zo'n school die geheim blijft voor veel leerkrachten"*. Ze geven bijvoorbeeld aan bewust en analytisch na te denken over bepaalde onderwijsmethoden en over hun pedagogische aanpak, doordat ze in de opleiding veel bezig geweest zijn met de koppeling tussen de theorie en de praktijk. Toch zien de leerkrachten dat deze meerwaarde zich vooral vertaalt naar hun eigen onderwijsproces en niet in het vervullen van formele en informele rollen in de school die getuigen van de ruimte en erkenning voor hun academische vaardigheden. Hier spelen twee factoren een rol: praktische belemmeringen en contrasterende verwachtingen van bestuurders en leerkrachten. Bestuurders zouden graag de kennis van academische leerkrachten benutten, maar zien praktische belemmeringen zoals gebrek aan formatieruimte, financiering en concrete taakstructuren. *"Als ik geld genoeg had, dan zou ik ze uitroosteren"*, aldus een van de geïnterviewde schoolbestuurders. Het (deels) vrijstellen van lesgevende taken van academische leerkrachten legt nog meer druk op de rest van de dikwijls al overbelaste leerkrachten.

Een ander spanningsveld ontstaat door verschillen in verwachtingen tussen schoolbestuurders en (beginnend) academische leerkrachten. Bestuurders spreken hun waardering uit voor de potentie van academische leerkrachten (*"zij kunnen denk ik wel echt een brug slaan tussen de kennis en wat er in de praktijk gebeurt"*), maar hebben het tegelijkertijd over handelingsverlegenheid of een te theoretische houding van academische leerkrachten. Bestuurders geven daarnaast aan dat academische leerkrachten zelf initiatief moeten nemen om kansen te creëren voor aanvullende taken in de school of binnen het bestuur: *"als ze afwachtend zijn, dan gaat het niet snel gebeuren"*. Het ontbreekt binnen veel besturen echter aan duidelijk beleid rondom concrete loopbaanpaden voor academische leerkrachten. Binnen veel scholen is er überhaupt geen volledig beeld van welke leerkrachten een academische achtergrond hebben. Veel hangt af van de assertiviteit van leerkrachten zelf en leeftijd en gebrek aan ervaring blijken een belangrijke rol te spelen in de terughoudendheid om zelf initiatief te nemen. Aldus kernachtig samengevat in de volgende uitspraak van een alumnus: *"ik ben nog jong, wat weet ik nou?"*.

Hoe nu verder?

Hoewel dit een kleinschalige verkenning is, biedt dit materiaal wel relevante aanknopingspunten voor het begrijpen van de positie van academische leerkrachten. Uit de interviews komt een duidelijke discrepantie naar voren tussen de ambities waarmee UP'ers de studie verlaten en hun praktijkervaringen tijdens de inductiefase. Een duidelijke positionering van academische leerkrachten is daarom cruciaal voor het behoud van hen. Drie stappen zijn hiervoor belangrijk. Ten eerste kunnen universitaire lerarenopleidingen meer doen aan een adequate voorbereiding op het werkveld. Hierbij kan gedacht worden aan het aanbieden van onderzoeksactiviteiten waarbij studenten ervaren dat deze dichtbij de praktijk kunnen staan en ervoor kunnen zorgen dat zij kritisch op hun eigen onderwijs en het onderwijs in de school leren te reflecteren (Gray, 2013; Consuegra et al., 2018). Zo is het bij deze groep leerkrachten van belang om aandacht te besteden aan hoe zij hun eigen rol als academische leerkracht voor zich zien. Bijvoorbeeld door gedurende de opleiding intervisiesessies te organiseren waarin specifiek de eigen professionele (identiteits)ontwikkeling centraal staat. UP'ers kunnen tijdens de studie op veilige wijze experimenteren met een eigen invulling te geven aan een rol als academische leerkracht.

Hierdoor leren zij welke rol (niet) bij hen past en betreden zodoende beter beslagen ten ijs de arbeidsmarkt. Hierbij is het van belang dat aandacht besteed wordt aan het ontwikkelen van vaardigheden in het meenemen van collega's in onderzoeksmatig werken, een alumni van de opleiding kan hierbij als voorbeeldfunctie dienen (Baan et al., 2021). Ten tweede is het van belang dat de academische achtergrond (h)erkend wordt binnen de onderwijspraktijk, waarbij tegelijkertijd niet uit het oog verloren mag worden dat ze als starters behoefte hebben aan ondersteuning en daarin niet verschillen van hbo-opgeleide leerkrachten (Doolaars et al., 2018). Ten derde is structurele en vroegtijdige positionering van academische leerkrachten onontbeerlijk (Coenen et al., 2021). Besturen kunnen concreet personeelsbeleid vormgeven die zaken regelt als de inbedding in het lerarenteam, inschaling en loopbaanontwikkeling. Ook kan er nagedacht worden over leerteams of netwerken van leerkrachten die academische leerkrachten op (boven)bestuurlijk niveau sparringpartners bieden. In dit soort netwerken kan bijvoorbeeld gedacht worden aan vormen van professionalisering waarin leerkrachten op een onderzoeksmatige manier naar zowel hun eigen lespraktijk kijken als naar het onderwijs in de school. Door deze activiteiten ontwikkelen zij zich enerzijds verder als leerkracht maar leren zij ook hun onderzoeksvaardigheden aan de praktijk te koppelen (Baan, Gaikhorst & Volman 2021; Consuegra et al., 2018). Bovenstaande stappen kunnen er hopelijk voor zorgen dat academische leerkrachten op een plek komen (en blijven!) waar ze zich optimaal kunnen ontplooiën.

Auteurs

Jan Baan heeft jaren gewerkt als basisschool leerkracht en is sinds vier jaar als universitair docent verbonden de Vrije Universiteit. Hij geeft veel onderwijs in de EMPO (Educatieve Master voor Primair Onderwijs) en in de PA2 (de universitaire Pabo van de VU). Daarnaast is hij betrokken bij onderzoek naar academische leerkrachten en naar inclusief onderwijs.
j.baan@vu.nl

Chevy van Dorresteijn is bij de Vrije Universiteit Amsterdam werkzaam als opleidingscoördinator van de Universitaire Pabo, docent bij de bachelor en master Pedagogische Wetenschappen en Educatieve Master Primair Onderwijs (EMPO). Tevens is hij covoorzitter van de Interuniversitaire Commissie Lerarenopleidingen (ICL) primair onderwijs en doet tevens postdoctoraal onderzoek naar ervaringsgericht (rechten)onderwijs bij de Universiteit van Amsterdam.
c.m.van.dorresteijn@vu.nl

Bente van Nes is cum laude afgestudeerd onderwijspedagoog aan de Vrije Universiteit Amsterdam. Zij bekleedt een functie bij Stichting Young Society als coördinator Maatschappelijke Diensttijd (MDT) voor mbo-scholen, maakt curriculum voor burgerschap en begeleid studenten bij hun eerste ervaring voor de klas. Daarnaast verricht zij onderzoek naar academische leerkrachten.
bentevannes@live.nl

Referenties

- Baan, J., Gaikhorst, L., & Volman, M. (2023). Professional development in inquiry-based working; the experiences of graduates from academic teacher education programmes. *European Journal of Teacher Education*, 46(1), 114–133. <https://doi.org/10.1080/02619768.2021.1892071>
- Den Brok, P., Wubbels, T., & van Tartwijk, J. (2017). Exploring beginning teachers' attrition in the Netherlands. *Teachers and Teaching*, 23(8), 881–895. <https://doi.org/10.1080/13540602.2017.1360859>
- Van den Bergh, L., Ros, A., Vermeulen, M., & Rohaan, E. (2017). De onderzoekende houding en literatuurgebruik in onderzoekende basisscholen: Een exploratie. *Pedagogische Studiën*, 94(6), 478–495. <https://pedagogischestudien.nl/article/view/14103>
- Coenen, J., Ferket, R., Nieuwenhuis, L., Wagemakers, S. & Waijers, N. (2021). De positie van academische opgeleide leerkrachten in het primair onderwijs: inzet, benutting, waardering en loopbaanmogelijkheden. ECBO
- Consuegra, E., Struyven, K., & Engels, N. (2018). Pre-service teachers as members of a collaborative teacher research team: A steady track to extended professionalism?. *Teaching and Teacher Education*, 76, 126–139. <https://doi.org/10.1016/j.tate.2018.08.012>
- Doolaard, S., Dijkema, S., Prins, F., Claessens, L., & Ebbes, R. (2018). Het functioneren van beginnende leerkrachten in hun groep en in de school: verschillen tussen alumni van de academische en de hbo-pabo. GION, Gronings Instituut voor Onderzoek van Onderwijs, Opvoeding en Ontwikkeling, Rijksuniversiteit Groningen.
- Gray, C. (2013). Bridging the teacher/researcher divide: Master's-level work in initial teacher education. *European Journal of Teacher Education*, 36(1), 24–38. <https://doi.org/10.1080/02619768.2012.682648>
- De Wolf, I., Griep, M., De Vries, P., Corvers, F., Stolp, T., Ruijs, N., & Van Klaveren, C. (2024). Lerarentekort: Een diagnose. https://www.voion.nl/wp-content/uploads/2025/10/Lerarentekort_diagnose-2024-05-01.pdf